

Šiuolaikinė mįslių vartosena Lietuvoje

AELITA KENSMINIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

aelita.kensminiene@liti.lt

<https://orcid.org/0000-0001-8010-2231>

SANTRAUKA. Empiriniame tyrime apžvelgiamas mįslių ir joms artimų reiškinių gyvavimas pastarąjį dešimtmetį rašytine ir sakytine raiška, pasyvia ir aktyvia formomis. Remiamasi mįsles publikuojančiais mokykliniais vadovėliais ir knygomis; neretai pastaruosiu metu išleisti jau ne pirmi jų leidimai, tad vadovėlių apžvalga apima ilgesnį laikotarpį, bet ne ankstesnį nei Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas. Be to, medžiaga straipsniui rinkta iš periodikos, interneto svetainių, socialinių tinklų; įtraukti ir profesionaliojo meno reiškiniai, reklamos akcijos ir kitos medijos priemonės, transliuojančios klasikinės formos mįsles, jų fragmentus, perdirbinius, naujai kuriamas mįsles. Tradicinio folkloro šiais laikais beveik nebeužrašoma, tačiau klasikinės mįslės vis dar turi savo auditoriją. Nors jos neretai vartojamos pakitusia forma, vis dėlto išlaikoma dauguma mįslių funkcijų.

Į tradicinę vartoseną panašiausių mįslių minimo atvejų aptinkama virtualiojoje erdvėje – socialiniame tinkle „Facebook“. Senąsias mįsles linkstama pritaikyti šiandienos aktualijoms – neretai tai įgyja politinės satyros aspektą. Žinių patikrinimo ir sumanumo varžybų funkcija taip pat gyvuoja kavinių ir barų rengiamuose protmūšių vakarėliuose, įvairiose radijo ir televizijos pramoginėse laidose, viktorinose, konkursuose, internete. Tradicines mįsles, jų fragmentus ar pagal jų struktūrą sukurtas naujoviškas mįsles mėgstama panaudoti kaip straipsnių antraštes, įžangas, nuotraukų pavadinimus. Pažymėtina, kad kai kada žmonės pasitelkia mįsles kaip neginčijamus faktus, tautos išminties šaltinius.

Šią nedidelę apžvalgą galima laikyti įžanga į šiuolaikinių mįslių tyrinėjimus. Ja siekiama išsiaiškinti, ar ir dabar mįslės bei jų minimas kaip reiškinys egzistuoja ir yra verti tyrinėtojų dėmesio.

RAKTAŽODŽIAI: mįslės, mįslių minimas, edukacija, socialiniai tinklai, žiniasklaida.

Contemporary Usage of Riddles in Lithuania

ABSTRACT. This empiric study surveys the existence of riddles and akin phenomena during the recent decade – both in written and oral, passive and active forms. The material includes schoolbooks and collections that publish riddles and have seen several editions in recent times; therefore, the survey embraces a longer period, reaching back to the restoration of Lithuanian independence. Material for the study also includes periodicals, internet sites and social media, as well as works by professional artists, advertisements and other media forms using classical riddles, their fragments, remakes and new compositions. Although recordings of the traditional folklore have almost ceased, the classical riddles retain their audience. They are frequently used in altered forms, but most of their functions are nevertheless preserved.

The cases that are most similar to the traditional usage of riddles can be found in the virtual space – like *Facebook*. There is a tendency to adapt the old riddles to the modern realities; this is often tinted with political satire. The function of testing the participants' knowledge and dexterity is readily visible in the context of "brain-battles" arranged by various bars and cafés, radio and TV programs, quizzes, contests, and internet. The traditional riddles, their fragments or newly created riddles that follow the typical riddle structure are willingly used as article captions, introductions, or image underlines. It is notable that people sometimes use riddles as indisputable facts or conveyors of the folk wisdom.

This short survey could be regarded as a prelude to the comprehensive research into the contemporary riddles, which aims at finding out whether riddles and their performance exist nowadays as a phenomenon deserving scholarly attention.

KEYWORDS: riddles, performance of riddles, education, social media, mass media.

ĮVADAS

Iš etnografinių liudijimų, taip pat pasakose ir dainose vaizduojamų situacijų žinomi du tradicinių mįslių gyvavimo būdai: atsitiktinai užmenamos pavienės mįslės ir mįslių minimo sesijos ar varžybos. Pastarasis reiškinyš jau praėjusio amžiaus viduryje Škotijoje buvo aptinkamas natūraliai gyvuojantis tik tose bendruomenėse, kur išliko gyvos mįslių minimo tradicijos kaip kaimo pramogų dalis (Goldstein 1963: 330). Suomų mįslės tirianti Anniki Kaivola-Bregenhøj teigia, kad Suomijoje mįslių tradicija pradėjo keistis XX a. 6-ajame dešimtmetyje. Senosios mįslės buvusios paremtos agrarine kultūra, gyvenimu kaime, moterų ir vyrų darbų, naminių gyvulių, rečiau – miško ar tolimesnių sodybos apylinkių vaizdavimu. Žemdirbiškas gyvenimo būdas tapo svetimas vykstant industrializacijai, urbanizacijai: kaimo gyventojai išsikėlė į miestus ieškodami darbo, senosios mįslės prarado natūralų kontekstą, žmonės jų nebesuprato, mįslių vaizdai nebedomino, o sudėtingos tikrųjų mįslių kalbos nebeliko kasdienėje šnekoje. Jas pakeitė mįslės juokai (angl. *riddle jokes*) – viena iš šiandien labiausiai paplitusių juokavimo formų (Kaivola-Bregenhøj 2017: 201).

Lietuvoje pokyčius nulėmė panašūs procesai, ko gero, prasidėję panašiu metu, gal dešimtmečiu vėliau, ir gal kiek ilgiau trukę: 8-ojo ir 9-ojo dešimtmečio rinkiniuose dar užfiksuota nemažai tradicinių mįslių, vėlesniuose rinkiniuose jų drastiškai sumažėja. Prie A. Kaivolos-Bregenhøj išvardytų priežasčių dar galima pridurti, kad mįslių nykimui iš žodinės vartosenos turėjo įtakos įsivyraujantis vizualusis pasaulio suvokimas, o ši savo ruožtu paskatino rašto demokratizacija ir kinematografo atsiradimas (apie tai plačiau žr. Kėnsminienė 2020). Apie tai, kaip išsilavinimas ir raštingumas pakeitė senąsias pramogavimo formas, kalbama ir A. Kaivolos-Bregenhøj monografijoje – joje užrašytas išsamus vieno pateikėjo, gimusio 1912 m., liudijimas¹. Autorė priduria, kad

1 Pateikėjas svarsto, kodėl jį nustojusios dominti senosios mįslės. Jis sako, kad jo vaikystėje nebuvo tokių laisvalaikio pramogų kaip dabar. Eilinės šeimos net neturėjo knygų, išskyrus privalomąsias – tokias kaip Biblija, katekizmas ar elementorius. Labai nedaug už pateikėją vyresnių žmonių

kaip senojo folkloro užmiršimo priežastį pateikėjai dažnai mini radiją ir televiziją, išplitusią praėjusio amžiaus 7–ajame dešimtmetyje (Kaivola-Bregenhøj 2001: 15).

Apie tradicinių folkloro formų nykimą yra šnekėję ir rašę dauguma jo tyrinėtojų. „Iš inercijos tebesižvalgant po jo likučius (kartais nuostabiai gerai išsilaikiusius), vis einama prie tos pačios išvados: folkloras nesugrįžtamai nyksta ir modifikuojasi“ (Stundžienė 2008: 34; dar žr. Būgienė 2008). Pastarojo meto ekspedicijos rodo, jog Lietuvoje senosios mįslės jau beveik pamirštos, o jų minimo tradicija nunykusi. Svarbu, kad nebevyksta ne tik tradicinės minimo sesijos, – vargiai atsimenamos ir pavienės mįslės. Tačiau tokie pokyčiai neįvyksta staiga, o išnykstančias šio reiškinių formas pakeičia kitos. Įvairius šiuolaikinės mįslių vartosenos ir mįslėms artimus šiuolaikinius reiškinius straipsnio autorė fiksuoja maždaug dešimtį pastarųjų metų, tad jau galima trumpai apžvelgti keletą būdingesnių mįslių vartojimo sričių: tradicines mįsles vadovėliuose, specialiai joms skirtuose leidiniuose ir grožinėje literatūroje, jų fragmentų panaudojimą straipsnių antraštėse ir reklamose, pavienius mįslių minimo atvejus ir į tradicines mįslių minimo sesijas panašius reiškinius.

MĮSLĖS KAIP UŽDAVINIAI

Nors tradicinio folkloro beveik nebeužrašoma, klasikinės mįslės vis dar turi savo auditoriją. Jų vartotojus galima sąlygiškai skirstyti į tuos, kuriems pažindintis su mįslėmis privaloma (galvoje turimi moksleiviai), ir tuos, kurie jas naudoja savo pačių noru. Be abejo, mįslės dažniausiai gyvuoja ne kaip žodinės tradicijos tąsa, o pasitelkiant grįžtamąjį ryšį: kadaise folkloro rinkėjų būdavusios užrašomos iš žmonių, dabar žmonės jos pasiekia iš spausdintų šaltinių – specialiai mįslėms skirtų knygelių, periodikos, vadovėlių. Be mokyklinių vadovėlių, pastarąjį dešimtmetį išėjo devynios įvairios apimties knygos, skelbiančios mįsles (kartais drauge su kitais žanrais – pavyzdžiui, skaičiuotėmis, galvosūkiams). Per visą laikotarpį nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo iki šių dienų išleista daugiau kaip dvi dešimtys mįslėms skirtų spausdintų leidinių, kai kurių buvo skelbiama po keletą leidimų. Dalis jų buvo vaikams skirtos spalvinimo knygelės ar knygelės su spalvingomis iliustracijomis, skirtos naudoti aktyviai, t. y. mįslėms minti, nes atsakymai arba užrašomi dėliojant raides atvirkštine tvarka, arba pateikiami knygos pabaigoje (pvz.: DM, NMM), kiti – profesionalūs mįslių rinkiniai, pavyzdžiui, šių eilučių autorės pareng-

.....
 buvo lanke pradinę mokyklą. Prieš mokyklą jis skolindavosi knygas iš kitų, vėliau skolindavosi iš mokyklos bibliotekos ne tik sau, bet ir namiškiams. Paskui žmonės pradėjo imti laikraščius, juos atidžiai skaityti ir diskutuoti juose aprašomomis temomis. Tada ėmė steigti įvairios bendruomenės ir asociacijos – beveik visi jauni žmonės kokioms nors iš jų priklausė, kiekviena bendruomenė rengdavo įvairius renginius. Visa tai vyko 1925–1935 metais. Spausdintas žodis darėsi vis svarbesnis, o nerašytos žmonių knygos pasidarė nebeaktualios ir nuėjo užmarštin (Kaivola-Bregenhøj 2001: 15).

ta mįslių rinktinė², kurios visas tiražas – tiesa, nedidelis – buvo išpirktas per porą metų. Vien mįslėms skirtos knygelės leidžiamos nuolat, vadinasi, yra jas perkanti ir skaitanti auditorija.

Folkloristų skleidžiamos mįslės. Dabar būtent folkloro tyrėjai ar atlikėjai sugrąžina kadaise iš žmonių užrašytą tautosaką jų palikuonims, taigi patys yra tapę „pateikėjais“. Vienas tokių sugrąžinimų – straipsnio autorės parengta ir 2018 m. išleista rinktinė *Lietuvių mįslės* (KnsLM) – visą lietuvių mįslių masyvą atspindinti tekstų publikacija; jos pagrindą sudaro anksčiau neskelbtos mįslės iš Lietuvių mokslo draugijos ir Lietuvių tautosakos rankraštyno rinkinių, saugomų Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Rinktinėje mįslės skelbiamos pagal žanro skyrius, juose rikiuojamos abėcėlės tvarka pagal tipo pavadinimo pradžią – nes vienas užminimas gali turėti keletą įminimų (susirasti mįslės pagal įminimus padeda rodyklė). Atrenkant tekstus remtasi tokiais principais: pristatomi visi tipai ir versijos, įtraukiamos mįslės, surinktos iš skirtingų regionų, kur įmanoma – nurodomi užrašymo metai ir vietovė, trumpai anotuojami būdingiausi tipai ir versijai priklausančių mįslių požymiai, surašomi visi įminimai ir variantų skaičius. Šie principai pristatomi įvardiniame straipsnyje, šiek tiek supažindinančiame ir su mįslių žanru, istorija, tradicine vartoseną. Knyga orientuota į platų skaitytojų ratą Lietuvoje ir užsienyje: pridėti žodynėlis, rodyklės, taip pat knygos santraukos ir visų tipų pavadinimų vertimai į anglų kalbą.

Straipsnio autorės sukurta ir lietuvių mįslių duomenų bazė [1]³. Vartotojui prieinama 60 tūkst. objektų mįslių duomenų bazė, apimanti visus išskirtus tipus ir jų versijas, atspindinti daugelį dešimtmečių Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto kaupiamo mįslių masyvo sudėtį, turtingumą ir įvairovę. Vienoje vietoje pateikiama laisvai prieinama susisteminta didžioji dalis lietuvių objektų (arba tikrųjų) mįslių, perteikiami visi tipai ir versijos. Kol dar nesama kapitalinio mįslių leidinio, tai vienintelis profesionalus objektų mįslių visumą perteikiantis šaltinis, patogus naudoti dėl daugiaaspektės paieškos.

Mįslių populiarinimas vyksta ir socialiniame tinkle „Facebook“. Straipsnio autorės sukurtoje ir administruojamoje, jau ketvirtus metus gyvuojančioje ir daugiau kaip 600 sekėjų turinčioje paskyroje „Mįslė dvigyslė“ kas savaitę vyksta trumpos interaktyvios tradicinių mįslių minimo sesijos. Per vieną sesiją paskelbiamos trys keturios tradicinės mįslės – jos menamos tol, kol kas nors pateikia atsakymą, sutampantį su paskelbtuoju rankraštyje ar publikuotame šaltinyje. Kol tai įvyksta, galima stebėti mįslių minimo procesą, nes lankytojai neretai pateikia

2 Čia minimi ir kai kurių kitų leidinių (LM, LinksmM, MAG, MIG, PKMIS, VM, 100MM) sąrašas pateikiamas straipsnio pabaigoje, šaltinių sąrašė.

3 Laužtiniuose skliaustuose įrašyti skaičiai rodo interneto šaltinių numerius. Šaltinių sąrašas pateikiamas straipsnio pabaigoje.

ir aiškinimų, kodėl siūlo savo atsakymą. Štai kokie spėjimai pateikiami mįslei „Ažumarių marti, Lietuvos jaunikis. (Druska ir vanduo)“, paskelbtai 2022 m. birželio 3 d. 16 val. 1 min.:

1 dalyvis: Domantas Sabonis [3 juoko reakcijos].

Autorė: Tinka! Bet mįslė užrašyta Povilo Višinskio, tai ne tik Domanto, bet ir Arvydo, ir Arvydo tėčio dar net planuose nebuvo.

1 dalyvis: Saulė ir mėnuo.

Autorė: Labai gražu, kaip ir galėtų būti, bet čia toks buitiškesnis (teisingas įminimas), bet labai taiklus.

1 dalyvis: Alus.

Autorė: Ne, bet panašu pagal konsistenciją.

1 dalyvis: Vanduo.

Autorė: Taip! Tai jaunikis, o marti?

1 dalyvis: Žemė.

Autorė: Ne... Žemės irgi pilna vietoje.

2 dalyvis: Lendlizas.

Autorė: Neblogai, bet gal Ukrainos jaunikis turėtų būti?

2 dalyvis: Tikiu, sulauksim...

2 dalyvis: Degvins? [greičiausiai turima galvoje degtinė, čia greičiausiai iškraipytas jos pavadinimas senuosiuose raštuose – *brangvynis*]

Autorė: Ne...

2 dalyvis: Vanduo ir debesis.

Autorė: Ne...

Autorė: Druska ir vanduo.

Ši sesija baigiasi 19 val. 15 min. – matyti, kad mįslės minimas užtrunka ilgokai, sesijos dalyviai palieka paskyrą nebaigę minti mįslės, ir tai skiriasi nuo tradicinės mįslių minimo sesijos. Kita vertus, galima išvelgti šiuolaikinei mįslių vartosenai būdingą polinkį tradiciniam užminimui pasitelkti aktualijas: žinomo lietuvių krepšinininko vedybas su amerikiete, laukiamos JAV paramos Ukrainai ginantis nuo Rusijos agresijos.

Tinkle „Facebook“ neretai galima aptikti ir liudijimų apie įvykusius mįslių minimo faktus. Apie vieną tokią sesiją, imituojančią senąsias situacijas, savo paskyroje pasakojo folklorinio ansamblio „Nalšia“ vadovė Audronė Vakariniene. Ji paskelbė vaizdo įrašų, rodančių, kaip ansambliečiai neformalioje aplinkoje 2021 m. gruodžio 22 d. su muzikos akompanimentu dainuoja vadinamąsias dainų minkles. Iš įrašo matyti, kad tai nėra gerai surepetuotas numeris, nes tarp išdainuojamų minklių daromos nedidelės natūralios pauzės:

Moterys: *Kas tai yra juoda, juoda nedažyta?*

Čiuta-ala, čiutalylia, čiuta-ala, čiutalylia... [priedainis kartojamas po kiekvieno klausimo]

Vyrai: *Kas tai yra margas, margas nerašytas?*

Moterys: *Genelis margas, margas nerašytas!*

Vyrai: *Kas tai yra? – Bėga, bėga be kojelių?*

Moterys: *Vandenėlis bėga, bėga be kojelių!*

Vyrai: *Kas tai yra? – Skrenda, skrenda be sparnelių?*

Moterys: *Vandenėlis skrenda, skrenda be sparnelių!*⁴ [2]

Pažymėtina, kad minklės čia atliekamos kaip dialogas, vaidmenimis pasiskirsčius vyrams ir moterims. Mįslės tiriančių mokslininkų manymu, toks esąs archajiškiausias mįslių atlikimo būdas, siekiantis *Rigvedos* sukūrimo laikus (Елизаренкова, Топоров 1984: 21). Kartu nurodytame puslapyje pateikiamas performanso tęsinys su prieraišu „Kai pritrūkstam, patys prigalvojam!“ , nors sugalvota čia tik viena mįslė apie apynį, ir ta pati – laikantis visų tradicinių mįslių kanonų⁵:

Vyrai: *Miške gimęs, miške augęs?*

Čiuta-ala, čiutalylia, čiuta-ala, čiutalylia... [priedainis kartojamas po kiekvieno klausimo]

Moterys: *Grybas miške augęs, grybas miške gimęs!*

Vyrai: *Ka-as į kalnelį lipa be virvelės?*

Moterys: *Apynėlis lipa, lipa be virvelės!*

Vyrai: *Kas yr dvi sesutės per kalnelį nesuveina?*

Moterys: *Akelės...* [įrašas nutrūksta] [3]

Mįslės edukaciniuose leidiniuose. Kaip teigia makedonų mokslininkės Violeta Januševa ir Nikolina Lozanovska, mįslės turi reikšmingą edukacinę vertę, nes padeda mokantis: jos apima įvairias patirtis ir skirtingus požiūrius į gyvenimą, perduodamus per daugelį kartų. Jos praturtina mokinių sąmonę ir patirtį, aktyvina mąstymo procesus, tokius kaip palyginimas, analizė ir išvadų darymas. Jos ugdo kūrybinius gebėjimus, yra puiki medžiaga šnekai lavinti ir garsams bei žodžiams taisyklingai artikuliuoti, praturtina žodyną, praverčia siekiant kitų edukacinių tikslų (Januševa, Lozanovska 2016: 17).

.....

4 Tokios pat ar panašios minklės įterptos į Jaunosios ieškojimo dainų (Vestuvinės dainos) tipo „Pasakyk, mergele“ (V 981) dainas (LLD 4 22, 26).

5 Tradicinė minklė apie apynį: „Kas įlipa į medį be kojų?“ (LMD I 1063/800/). Yra ir Jaunosios ieškojimo dainų (Vestuvinės dainos) V 981 tipo dainoje „Pasakyk, mergele“: „– Pasakyk, mergele, Pasakyk, jaunoji, Kas lipa lipa, Lipa be kojelių“ (LLD 4 22).

Laimutė Anglickienė peržiūrėjo apie 20 vadovėlių (apžvalgą pristatė folkloro konferencijoje⁶, straipsnio šia tema kol kas nepaskelbė) ir atliko pastarojo dešimtmečio pradinių klasių vadovėlių analizę. Anot jos, dauguma tautosakos kūriniių atitinka vaikų amžių, t. y. pirmose klasėse pateikiama daug dainų, pasakų, mįslių, susijusių su vaikų aplinka, paukščiais, žvėreliais, šeima, vaiko naudojamais daiktais. Vėliau temos keičiasi: 3–4 klasėse daugiau analizuojamas tautosakos kūriniių turinys, forma, meninės ypatybės. Vadovėliuose supažindinama su visais tarp vaikų paplitusiais ir vaikams skirtais tradicinės tautosakos žanrais. Tautosakos kūriniai į vaikų vartoseną įtraukiami kaip medžiaga, padedanti atlikti įvairias rašybos, gramatikos, teksto suvokimo ir kitas užduotis.

Atidžiau pažvelkime į keletą mįsles pateikiančių lietuvių vadovėlių. Elenos Marcellionienės ir Vidos Plentaitės lietuvių kalbos vadovėlyje trečiai klasei *Naujasis šaltinis* skelbiama pasaka „Kaip ponas bėdos ieškojo“ su tokiomis minklėmis: „Kiek sveria mėnuo? (1 svarą, nes turi 4 ketvirčius)“, „Kur žemės vidurys? (Šitoj vietoj, kur aš stoviu)“, „Kiek danguje žvaigždžių? (500, jei netiki, gali perskaityti)“. Taip pat tradicinės mįslės: „– Kur tu eini, veltena? – Kas tau darbo, skutena!“, „– Kur teki, krive? – Kas tau rūpi, skuste!“, „Pilnas akmuo kryželių“. Pastarosios pateikiamos be įminimų – jas reikia perskaityti ir įminti, taip pat prisiminti daugiau mokantis sintaksę (MPNjŠ 3: 58–59, 76). Jolantos Banytės, Džeraldos Kuzavinienės ir Vilijos Vyšniauskienės lietuvių kalbos vadovėlyje trečiai klasei *Pupa* pateikiamas mįslių ir minklių pristatymas (skelbiamos 5 mįslės, 2 minklės), paaiškinama, kuo jos skiriasi, kaip mįslę sukurti (BKVP 3: 46–47).

Edukacinėje literatūroje vyresnių klasių mokiniams mįslių pateikiama tik penktų klasių vadovėliuose (aukštesnėse tautosakos mokomasi, bet jau kitų žanrų – dainų, pasakų, sakmių, padavimų, mitų). Mįslės, kaip proto žaidimai, aptariamoms Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leistame vadovėlyje. Duodamas mįslės apibrėžimas, mįslės pateikiamos kaip uždaviniai (t. y. spausdinama tik klausimo dalis) – prašoma jas įminti, iš jų sudarytas net rakto formos kryžiažodis. Taip pat pristatomos minklės, mįslių minimo situacijos praeityje, daina su mįslėmis, mįslių kūrimo principai, suformuotos kūrybinės užduotys; iš viso pateikiamos 36 tradicinės lietuvių mįslės ir minklės (LLTILV5 1: 130–134). „Baltų lankų“ leidyklos vadovėlyje penktai klasei mįslėms skirtas skyrelis pavadintas *Liaudies „protų mūšiai“* – taip šiuolaikiniams vaikams turėtų būti iškart aišku, kas yra aptariamasis objektas. Čia taip pat pabrėžiama, kad mįslės esančios ne tik proto, bet ir kalbos

6 Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto organizuojamuose XIII profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymuose „Senovės baltų kultūra priešistorėje ir jos atspindžiai mitologijoje, tautosakoje bei mene (skiriama Marijos Gimbutienės (1921–1994) gimimo 100-osioms metinėms)“, Vilnius, 2021 m. gegužės 6 d. Straipsnio autorė dėkoja L. Anglickienei už kolegiską pasidalijimą pranešimo medžiaga.

žaidimas. Daug dėmesio skiriama mįslės minimo procesui ir tam, kaip jį veikia menamojo objekto pažinimas. Iš viso pateikiama 30 mįslių ir minklių (BLLV5 1: 244–247). Šiek tiek chaotiškame, bet vizualiai patraukliame, su daug iliustracijų išleistame leidyklos „Šviesa“ vadovėlyje pristatant mįsles ir minkles kreipiamas nemažas dėmesys į kalbinę raišką, remiamasi Kazio Grigo išvalgomis. Čia skelbiama 41 mįslė ir minklė, taip pat detali „instrukcija“, kaip kurti mįsles (ŠL5 1: 80–83).

Taigi vadovėliuose bandoma toliau vykdyti tradicinių mįslių uždavinius: supažindinti su pasauliu, lavinti pastabumą, asociatyvųjį mąstymą, kūrybišką požiūrį į aplinką. Pirmasis tikslas veikiausiai turėtas prieš porą metų į internetą įkeltame ir 15 tūkst. peržiūrų sulaukusiame filmuke „Mįslės apie miško gyvūnus (Mįslės vaikams)“, kuriame nufilmuoti įvairūs gyvūnai, sakomos ir užrašomos tradicines imituojančios, bet, akivaizdu, šiam filmukui sukurtos mįslės: „Lyg senelis tapu tapu, pasiėmęs krūvą lapų. Kas? (Ežys)“, „Greitas jis, labai vikrus, graužia morkas, kopūstus. Kas? (Kiškis)“, „Gudri moterėlė, ilga pūsta uodegėlė. Kas? (Lapė)“, „Plėšrus kaip liūtas, naktimis staugia. Kas? (Vilkas)“, „Ilga virvelė vinguriuoja tarp kelmelių. Kas? (Gyvatė)“, „Kalėdų Senelio roges tempia. Kas? (Elnias)“, „Grakšti mergelė po mišką strikinėja. Kas? (Stirna)“ [4]. Nemažai tokių pavienių mįslių yra ir Lietuvių mįslių kartotekoje – ten jos greičiausiai pateko iš nesažiningų užrašytojų rinkinių arba buvo sukurtos moksleivių, verčiamų rinkti tautosaką.

Mįslės grožinėje literatūroje ir mene. Atskirai paminėtinas tradicinių mįslių inkorporavimas į profesionaliąją grožinę literatūrą. Rimanto Kmitos romane *Remyga* (Kmita 2020) mįslės pateikiamos ar paminimos gerą dešimtį kartų, aštuonis kartus cituojamos tradicinės mįslės ir minklės: „Aplink juoda, vidury raudona, kai įkiši – šilta ir malonu. (Kaliošas)“ (ten pat: 107–108), „Kuo skiriasi milicininks nuo vagona? (Vagoną reik' prikabint, o milicininks pats prisikabin)“ (ten pat: 169–170), „Ateina ponaitis raudona sermėgaite [...] ir sako: 'Nuginkit vištas, šunų nebijau.' (Sliekas)“ (ten pat: 264), „Uogas kas veda, o vaisius be žiedų? (Kadagys)“ (ten pat: 271), „Baubia kaip jautis, eina kaip meška. (Šūdo vabalas)“ (ten pat: 272), „Vidur dvaro meška karo. (Lopšys)“ (ten pat: 278), „Eina jautis rėkdamas, ragu dangų rėždamas. (Griaustinis)“ (ten pat: 274), „Kampe čerepe smertis stovi. (Šautuvas)“ (ten pat: 274). Neretai mįslės, tarsi mėgaujantis jų skambesiu, kartojamos 2–3 kartus. Kartais jos papildo vaizduojamą situaciją – pavyzdžiui, mįslė apie šautuvą cituojama, kai vyksta grumtynės dėl automato, minklė apie milicininką šios profesijos atstovai užduoda vienas kitam tarpusavyje milicijos komisariate. Mįslė apie griaustinį apskritai išplėtojama, improvizuojant tikrai įspūdingo ja kuriamo vaizdo tema:

Jautis kelia galvą aukštyn, smeigia ragą į dangų ir riaumodamas įsirežęs žengia pirmyn. Dangus drioksteli, ir jame ima vertis plyšys. Jautis tarsi dirvą plūgu savo ragu verčia vagą danguje, dangus dunda, trata ir žaibuoja (ten pat: 273).

Pažymėtina, kad šia improvizacija autorius intuityviai atskleidžia mįslių erdvės kodą, labai aiškiai apčiuopiamą ir visame romane. Mįslių kuriamo pasaulio erdvei būdingas nuolat demonstruojamas dinamiškas įvairių plotmių kaitaliojimas, ribų pažeidimas, angų ir plyšių vaizdavimas (apie tai žr. Kensminienė 2010). Būtent tokią funkciją mįslių minimas atlieka ir R. Kmitos romane – dažniausiai jis vaizduojamas kaip vykstantis ties dviejų pasaulių riba arba žymi netrukus prasidėsiantį fatališką, ribinį laiko momentą. Tiesiogiai apie tai paklaustas, rašytojas atsakė:

O *Remygoj*, matyt, pusiau intuityviai, pusiau sąmoningai taip tos erdvės susitinka. Aišku, kad kalbama apie dviejų epochų susidūrimą, istorinio ir mitinio pasaulių susidūrimą, ir pats personažas toks tarpinis – žmogus, vilkolakis, keičiantis kailį ir uniformą. Dabar prisimčiau, kad iš folklorinių tyrimų skaičiau straipsnį apie didžiulį jautį tautosakoj, žinoma, Beresnevičių teko dar kartą perverst. O aš pats iš atminties tai gal kokias tris mįsles prisiminčiau, teko sklaidyt leidinius ir ieškot internete (iš susirašinėjimo su autoriumi elektroniniu paštu).

Taigi matome, kad kūrėjui, nors jis nėra gyvosios žodinės mįslių tradicijos perdavėjas, pasitelkia antrinius, rašytinius, šaltinius, nesvetimas gilus mįslių prigimties suvokimas. Asta Skujytė-Razmienė *Remygos* recenzijoje plačiau nekomentuodama paminėjo, kad romane esama parafrazuotų mįslių, – tačiau įdomu, jog argumentuodama pati pasitelkė mįslę (daugiau apie šią mįslę kaip argumentavimo priemonę rašoma šio straipsnio 2-ame skyrelyje):

Tačiau, kaip jau minėjau, yra ir *antrasis dugnas*. „Pramušį sidabrą – rasi auksą“, – mįslėje byloja liaudis, ir šio kūrinio atveju – ji teisi. Visas romano stiprumas atsiskleidžia, kai toji pirmoji, paviršinė (daugeliu prasmių) linija persipina su tąja, kuri skaitytoją pasitinka dar prologe – mistine, mitine, tarsi išnirusia iš karščiuojančio kareivio sapno (Skujytė-Razmienė 2021: 153).

Profesionalaus Vilniaus teatro „Lėlė“ lėlių ir objektų spektaklis vaikams „Mįslė(s)“ sudarytas iš dialogų, pagrįstų beveik vien mįslėmis bei minklėmis (jų panaudota daugiau kaip 70) ir iliustruojamų jų vaizdais. Spektaklio anonse rašoma, kad juo tikimasi prikelti aktualumą praradusias mįsles ir kviečiama patirti slėpiningą mįslių pasaulį, supinantį smulkiąją lietuvių tautosaką, mitologiją ir jos motyvus, žaismingai pateikiamus metaforų ir vaizdų kalba. Pasak spektaklio režisierės Aušros Bagočiūnaitės-Paukštienės, „tie vaizdai neretai fantastiniai, susiję su netikėtais reiškiniais ir daiktų sugretinimais“ [5].

Spektaklyje iš tiesų kruopščiai, su polėkiu materializuojamas atrinktų itin išraiškingų lietuvių mįslių žodžiu kuriamas vaizdingumas. Keletas pavyzdžių, kaip

panaudoti mįslių užminimų vaizdai: „Vaikščiojo panelė po pievelę, išbarstė perlus. Mėnuo matė, nepasakė, Saulė kėlės ir surinko. (Rasa)“, – mindama šią mįslę, aktorė dėlioja scenos prietemoje švytinčius stiklo karoliukus; „Sesės kasos nesupinamos, Brolis sesei kasos nesupina. (Liepsna)“, – scenoje plaikstosi labai ilgi oranžiniai lėlės plaukai; „Meška langą užgulė. (Naktis, tamsa)“, – spektaklyje naudojama spintelė-namelis turi langą su langinėmis, jas atidarius matyti prie stiklo prisispaudusi meškos galva ir akys. Kartais panaudojami ne tik mįslių kuriami įsivaizduojami vaizdai, bet ir garsai: menant mįslę „Muša muša ir nieko neužmuša. (Širdis)“, leidžiamas garsus mušamųjų ritmas, primenantis širdies plakimą. Kai kada vizualizacijomis sufleruojamas įminimas: pavyzdžiui, menant mįslę „Žirklys ežere. (Vėžys)“, ištraukiamas ir parodomas realistiškai pagamintas butaforinis vėžys. Pažymėtina, kad salę visiškai užpildę žiūrovai – daugiausia ikimokyklinio amžiaus vaikai – garsiai įsiterpia į spektaklį, šaukdami spėjimus ir džiaugdamiesi, kai pavyksta įminti.

Taip pat paminėtini Vilniaus dailės akademijos tuometės Monumentaliosios dailės ir scenografijos katedros vadovės Ievos Skauronės iniciatyva pagal mįslių užminimų vaizdus studentų senąja sgrafito technika sukurti darbai (ir jų eskizai), rodyti parodoje galerijoje „Akademija“ 2019 m. sausio pabaigoje. Juos įkvėpė tokie mįslių užminimai: „Meška langą užgulė. (Naktis)“, „Gandras padangėje, gandro kojos žemėje. (Debesys ir lietus)“, „Daug namukų per lauką nurūko. (Traukinys)“, „Eina per šiaudus – nešlama, eina per vandenį – neskęsta, eina per ugnį – nedega, (Šešėlis)“ ir kitos. Nors darbuose dažniau akcentuojami užminimų kuriami vaizdai, vis dėlto atspindimi ir įminimai, taigi mįslių vizualizacijos išlaiko būdingą dvinarę struktūrą ir uždavinio funkciją.

Tradicinių mįslių minimas ir šiuolaikiniai jo kontekstai. Mįslių minimas vyksta ir realiajame, ir virtualiajame pasaulyje; neretai abi erdvės sujungiamos: apie gyvai vykusį mįslių minimą pasakojama virtualiojoje erdvėje arba gyvai vykstanti mįslių minimo sesija (ar panašus reiškinys) transliuojama žiniasklaidos priemonėmis. Ir šiomis dienomis dar pasitaiko pavienių tikrųjų (arba objektų) mįslių gyvo vartojimo atvejų – tiesa, galbūt dėl „dirbtinio kvėpavimo“, atliekamo gaivinant tradicines mįsles vaikų darželiuose, mokyklų bei būrelių renginiuose, vadovėliuose ir vaikiškose knygutėse. Su vienu tokiu teko susidurti straipsnio autorei, kai 2015 m. gruodį pakeliui į namus kieme priėjo gal dešimties metų mergaitė ir užminė mįslę: „Be rankų, be kojų po pasaulį laksto“, tačiau nepriėmė nė vieno iš galimų tradicinių įminimų („vėjas“, „debesis“, „sniegas“ arba „laiškas“); tvirtino, kad atsakymas esąs „bitė“, ir už tai, kad mįslės nepavyko įminti, pareikalavo vieno euro. Taigi tradicinė mįslė užminta mįslių minimui būdingu metų laiku⁷,

7 Tradiciškai dar XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje mįslės buvo menamos šaltuoju metų laiku (rudeni–žiema) ir tamsiuoju paros metu, kai įvairūs darbai buvo dirbami kartu susibūrus patalpose (žr. Kėnsminienė 2005).

o neįminimas įkainotas pinigine išraiška – nedidelė nuobauda, palyginus su bausmėmis, apie kurias pasakoja senieji mitai⁸.

2018 m. birželį Lietuvos spaudoje plačiai aprašytas atvejis, kai per susitikimą su Dalai Lama vaikas uždavė populiarią tradicinę lietuvių mįslę apie akis (greičiausiai žinomą iš vaikiškų knygelijų):

Tuo tarpu vienas salėje esantis berniukas nesidrovėjo patikrinti Dalai Lamos budrumo ir įžvalgumo: „Dvi sesutės per kalnelį nesueina“, – į mikrofoną lietuvių liaudies mįslę išpyškino vaikas. „Siemens“ arena prisipildė susirinkusiųjų juoko. Tikriausiai tik vaikai sugeba taip nuoširdžiai sukelti sąmyšį net ir didžiausių išminčių galvoje. Dalai Lama, išgirdęs išverstą berniuko klausimą ir paaiškinimą, jog reikia įminti mįslę, tik gūžtelėjo pečiais ir pradėjo kalbėti, kad gal toms *sesutėms* susitikti vis dėl to kažkas padėtų. „Gal būt telefono pagalba?“ – svarstė išminčius [6].

Grįžęs iškart pasitikau Dalai Lamą. Birželio 14 d., ketvirtadienį, „Siemens“ arenoje vykusiame susitikime su Dalai Lama nuskambėjo penkiamėčio berniuko klausimas Jo Šventenybei: „Dvi sesutės per kalnelį nesueina?“ Nežinia, ar tai buvo klausimas. Bet kad vertas dzeniško koano – tiesa. Tai ar sueis tos sesutės per kalnelį, ar ne? Štai kur klausimas. Gal net geopolitinis [7].

Ši mįslė nepaprastai populiari, vartojama įvairiuose kontekstuose, ir tai nestebina: straipsnio autorei ji žinoma iš vaikystės knygelijų, skelbiama vadovėliuose ir dabar (pvz.: BLLV5 1: 245; LLTILV5 1: 130; daugiau apie ją kitame skyrelyje).

Apie įvykusius mįslių minimo faktus dalijamasi ir socialiniame tinkle „Facebook“. Rašytoja ir visuomenininkė Vilma Fiokla Kiurė čia skelbė:

Su vyru čia neseniai buvom sau surengę mįslių vakarėlį ir man šovė idėja prigalvoti šiuolaikinių mįslių. Ir ką, neilgai trukus pirmoji jau ant liežuvio. Tiesa, ji brangiai kainavo. Tai štai spėkit: kas LT labiausiai sugeba sugadinti prieškalėdinę nuotaiką ir dovanėlių gavimo džiaugsmą? Atsakymas bus komentaruose [Atsakymas buvo „Siuntų pristatymo tarnyba“] (Fb, 2020-11-27).

8 Senovės Graikijoje vykstant puotoms už mįslės įminimą priklausydavęs apdovanojimas ar bauda, laikui bėgant vis kitokie. Nugalėtojas būdavo pagerbiamas vainiku arba mėsos porcija, nugalėtajam kaip baudą tekdavę išgerti taurę neskiesto pasūdyto vyno arba vandens. Iki šių laikų išsaugotas ir dažnai cituojamas žodinis pasakojimas apie vieną seną graikų mįslę. Pagal Bojotijos mitą, pabaisa Sfingė buvusi nusiųsta tēbiečiams kaip bausmė už valdovo Lajo nusižengimą. Ji gyvenusi ant Fikiono kalno ir, grasindama mirtimi, reikalavusi iš praeivių įminti mįslę: „Kas yra tas, kas turi tik vieną vardą, bet yra keturkojis, dvikojis ir trikojis?“ Kai daugelis jaunuolių padėjo galvas, Kreontas pažadėjo Tėbų valdžią ir savo seserį Jokastę tam, kas įmins šią mįslę (Aarne 1918: 10–11).

Iš liudijimo matyti, kad vakarėlyje greičiausiai buvo menamos tradicinės mįslės, nes mintis kurti šiuolaikines apibūdinama kaip netikėta. Dar viena šio tinklo vartotoja, 40–50 m. moteris, daug metų gyvenusi užsienyje (saugant asmens privatumą pavardė čia neskelbiama, bet jos sutikimas skelbti įrašą gautas), paskyroje rašo:

Pusryčiaujame. Valgome kiaušinius, šnekučiuojamės. Netyčia nuo stalo nukritus lukštams, kalba pasisuka apie minkles.

– Kas pasaulyje greičiausia? – klausia.

– Mintis?

– Taip. O kas pasaulyje saldžiausias? Tu tai tikrai turėtum žinoti.

– Kerštas?

– Miegas!

Ooops!... išsidaviau. Apsišviečiau kaip juostelė (Fb, 2021-03-16).

Čia matome pateikiamą populiarią klasikinę minklę su tradiciniu atsakymu („Kas saldžiausias pasaulyje? (Miegas)“, LTR 5052/376/), kuris kažkodėl autorės komentuojamas tarsi neteisingas, subjektyvią asmeninę būseną išduodantis pertarimas. Panašiai nutinka anksčiau aptartu atveju, folkloriniam ansamblui menant minkles: tradicinei minklei apie apynį labai artima minklė nurodoma kaip pačių sugalvota. Tokie atvejai, nors ir pavieniai, suponuoja, kad tradicinė mįslė suvokiama kaip savo paties sukurta, – tai liudytų kažkur giliai glūdinčius, vaikystėje įdiegtus tradicinių folkloro formų šablonus, pridengtus žinojimo „rūko“, kad dabar tos formos nebefunkcionuoja.

Tinkle „Facebook“ labai dažnai ne tik pasakojama apie mįslių minimą, jos čia ir menamos. Toks minimas panašiausias į tradicinės vartosenos atsitiktinius pavienių mįslių minimo atvejus, nors ir vyksta virtualiojoje erdvėje. Dažniausiai mįslės menamos patvirtintų „draugų“ rate, asmeninėje paskyroje, taigi tarp tam tikros socialinės grupės narių – tarsi virtualioje „patalpoje“. Kai kurie socialinio tinklo vartotojai užduoda tradicinės arba perdirbtas mįsles ir prašo įminti, o paskui sulaukia gana daug aktyvių tokių varžybų dalyvių. Štai buvęs žinomas šalies ekonomistas, šiuo metu itin aukštas pareigas einantis politikas savo paskyroje paskelbė mįslę „Penki lenkimai, keturi traukimai, aukštai pasturgalis, žemai pasturgalis“ (tipiškas tokios mįslės įminimas – „Melžia karvę“) iš neseniai įsigyto kunigo Adolfo Lapinsko 1872 m. rinkinio. Pasipylė daug spėliojimų: „Gal špyga“, „Kokia nors madinga treniruotė sporto klube, kalanetika ar pan.“, „Gal Vyčio herbas?“, „Saulės pasveikinimas“ [jogos asanų sekos pavadinimas], „Skalbia“, „Kas nors su pirštine“, „Musulmonai meldžiasi“, „Gal iš šulinio keliamas vandens kibiras“, „Moliūgas“, „Plaštaka“ ir t. t. (Fb, 2016–10–03). Kolegės užminta mįslė „Aš tylėdamas kalbu su tavimi iš tolo. (Aidas)“ sulaukė ir tokių minimų: „telepatija“, „šizofrenija“, „veidrodis“

(Fb, 2015-06-17). Šiuose mįslių minimuose dabarties temos pritaikomos prie senųjų tekstų – toks šiuolaikinių realiųjų pritaikymas fiksuojamas nuolatos įvairiose situacijose ir gali būti laikomas dėsningu. Tai ryškesnis reiškinys nei naujų mįslių kūrimas. Dėsningumą, kad vienam užminimui dažnai būdingi keli įminimai, pažymi dauguma apie mįslės rašančių autorių.

Tradicinių mįslių humoro funkcijas nuo seno tarsi perėmė mįslės juokai – jos būdavo mielai spausdinamos įvairių periodikos leidinių humoro skyreliuose, tik Lietuvoje neretai pateikiamos ir suvokiamos kaip anekdotai. Todėl ir lietuviškų mįslių klasifikacijoje vadinamos *anekdotinėmis minklėmis*. Mįslėmis jos laikomos ir žinomos mįslių tyrinėtojos A. Kaivolos-Bregenhøj monografijoje: čia tokių mįslių, egzistuojančių visame pasaulyje, apžvalgai, istoriniam, politiniam ir kultūriniam kontekstui skiriamas visas skyrius „Šiuolaikinė mįslė“ (*The Contemporary Riddle*, žr. Kaivola-Bregenhøj 2001: 16–24).

Tokias minkles ir dabar mėgstama pateikti kaip anekdotus. Pavyzdžiui, tradicinė populiari minklė „Kas sunkiau – kilogramas plunksnų ar kilogramas vinių? (Lygiai)“ (LTR 5040/1043/) irgi pateikiama tokiaame kontekste:

Iš Fb paskyros „Filosofija“, 2022-10-21

Ta pati minklė įtraukta į teiginį vieno šio tinklo vartotojų asmeninėje paskyroje: „Linksmi atrodo įsitikinęs ir aistringai įrodinėjantis, kad kilogramas geležies vis dėlto yra sunkesnis už kilogramą plunksnų!“ Po šiuo pasidalijimu kiti vartotojai dar siūlo improvizacijas ir komentarus: „Kas sunkesnis – šimtas vodkės ar šimtas gramų druskos?“, „Iš vakaro sunkesnės kojos, o ant ryto – galva. Nu bet šimtas tai vaikiškai, reiktų kartot :)“ (Fb, 2017-12-28).

Iš šių pavyzdžių matome, kad mįslės vis dar tebėra išsaugojusios sumanumo, protingumo varžybų ar žinių patikrinimo ir perdavimo funkciją. Kadaise buvusi

viena svarbiausių, ši funkcija sėkmingai gyvuoja ir mįslėms sklindant kitose erdvėse. Gana populiarūs dabar yra įvairūs baruose, kavinėse ir net privačiuose vakarėliuose rengiami vadinamųjų protmūšių turnyrai – iš esmės transformuotų senųjų mįslių minimo sesijų tąsa. Juose, be įvairių klausimų ir uždavinių, kuriems išspręsti reikia žinių ir (arba) loginio ir kūrybingo mąstymo, neretai pasitelkiamos tradicinės mįslės. Vienas nuolatinis minėto puslapio „Mįslė dvigyslė“ lankytojas komentodamas kartą guodėsi, kad tokia turnyre nesugebėjo įminti mįslės.

Šiems turnyrams, taip pat mįslių minimo sesijoms savo pobūdžiu artimos visos radijo bei televizijos laidos, organizuojamos viktorinos principu: daugybę sezonų gyvuojantys „Aukšinis protas“ bei „Tūkstantmečio vaikai“ (abi – LRT televizijos), kelintą sezoną vykstančios „Slidžios kopėtėlės“ (radijo stotis Zip FM), daugybė kitų laidų. Reikia pripažinti, kad prie jų gyvybingumo ir dalyvių azarto daug kuo prisideda ne tik charizmatiški vedėjai ir pažintinis pramoginis turinys, bet ir galimybė laimėti prizų. Kita vertus, tokia pat galimybė minima ir mįslių turinčiose pasakose, kur prizas kai kada būna itin vertingas – pavyzdžiui, karalaitės ranka ir sostas⁹.

Naujienų svetainių skelbiamose viktorinose kartais net panaudojamos tradicinės mįslės – pavyzdžiui, „15min.lt“ siūlytame teste kartu su klaidinančiu paveikslėliu (raudonai vilkinčiu Kalėdų Seneliu) panaudota perdirbta tradicinė mįslė apie slieką („Ateina ponas su raudonu žiponu: ‘Atginkit vištas, o šunų tai nebijau‘“, LTR 1119/77/). Taigi, kaip ir tradicinėse mįslėse, neapsiribojama tik linijiniu užminimo ir įminimo pateikimu – dar ir kuriamas dviprasmiškas vaizdas (panašiu principu veikia kiršinančios erotinės mįslės).

MĪSLĖS KAIP APIBENDRINIMAI AR ILIUSTRACIJOS

Kartais tradicinės mįslės panaudojamos ne kaip savarankiški folkloro kūrinėliai, savaime verti dėmesio, o siekiant tam tikro tikslo: jų fragmentai inkorporuojami į didesnius tekstus ar pavadinimus, tikintis sudominti, įtraukti, sužadinti bendrumo jausmą, sukelti asociacijų su platesniu reikšmių lauku, suteikti tekstui potekstę ar žaismingumą, įtikinti pasitelkiant tradicinės žinias perteikiančio teksto fragmentą kaip aksiomą.

Kartais mįslių fragmentai panaudojami straipsnių antraštėse – pavyzdžiui, sutraukta labai populiarė mįslė „Pramušė ledą – rasi sidabrą, pramuši sidabrą – rasi auksą (Kiaušinis)“ (LTR 69/690/) tampa straipsnio apie kiaušinių naudą sveikatai

9 Pavyzdžiui, stebuklinėje pasakoje „Karalaitė neįmėna mįslės“ (ATU 851) vaizduojama, kaip kuriamos mįslės, susijusios su konkrečiu nutikimu. Tiesa, esama pasakos variantų, kur mįslė užduodama karaliui, bet tikslas dažniausiai tas pat – vedybos su karalaitė (LTR 368/52/, 3665/78/, 1004/5/), o juose paprastai pasakojama, kaip karalaitė stengėsi išgauti atsakymą. Vaizduojamas ilgas, aukų reikalaujantis mįslės sukūrimo procesas ir nelengvas jos įminimas.

antraštės pagrindu: „Pramušį ledą – rasi auksą“ [8]. Tai labai taiklus ir kūrybin-gas mįslės metaforos panaudojimas, žaibiškai nurodantis neva nuo seno žinomas ir pripažintas produkto vertingąsias savybes. Ši mįslė labai mėgstama, nes kitose svetainėse panašiam kontekste panaudota visa kaip straipsnio antraštė [9] ir kaip įvadinis straipsnio apie maistinę kiaušinių vertę sakinytis [10]. Įdomus paradoksas: nors tradicinės tautosakos žinios ir svarba nyksta, mįslės įgauna „rimtojo žanro“, koku visada buvo laikomos patarlės, bruožų, perima dalį jų funkcijų.

Kartais tradicinės mįslės užminimas įgauna patarlės pobūdį, kai pagrindžiamas tei-ginys, perdirbus ir jam pritaikius šiuolaikines realijas atliepanti įminimą; rezultatas primena šiuolaikinių patarlių perdirbinius: „Padeda riekės, išima trupinius (XX a. – malkos ir žarijos, XXI a. – tai, kas lieka paprastam žmogui iš užsienio pagalbos)“ (ZDM, 2017-12-06). Kuriamos ir šiuolaikinės mįslės, neretai reaguojančios į politinio ar kultūrinio gyvenimo aktualijas: „Dienos mįslė: 426 arkliai vieną baklažaną veža. Kas?“ Įvairūs skirtingų žmonių, taip pat ir gana žinomų, pateikiami atsakymai: „Sin-jorą Pomidorą“, „Kažkas apie savivaldą“, „Cadillac, vežantis kultūros komiteto pirmi-ninką“ [tuo metu juo buvo Ramūnas Karbauskis], „Karbauskio kadilakas“ ir kt. (Fb, fiksuota 2017-01-24); „PDR [Poetinio Druskininkų rudens] mįslė dvigyslė: Kas šie-met taps Jotvingiu? Kas šiemet taps jaunuoju Jotvingiu?“ (Fb, fiksuota 2017-09-12).

Ne kartą, kalbant apie artimus ar giminiškus, bet nesusisiekiančius dalykus, aptinkama ankstesniame skyrelyje minėta mįslė „Dvi sesutės per kalnelį nesueina. (Akys)“ (LMD I 707/25/). Ji pasitelkta straipsnyje apie garsias seseris, dirbančias toje pačioje srityje, ir kaip straipsnio pavadinimas, ir kaip įžanga: „Kaip mįslėje apie akis, nesueinančias per nosį, kyla klausimas, ar seseris skiria koks nors ‘kalnelis’. Jei-gu jos dar ir garsios – ar tampa konkurentėmis dėl karjeros, populiarumo, aplinki-nių dėmesio, ar gali būti neatskiriamos bendramintės?“ [11]. Taip pat pasitelkiama kaip analogija: „Iš senų pokalbių su pažįstama teisininke buvau patyręs, kad apie Michelio Foucault ir kitų postmodernistų autorių konceptus ji girdėjusi nebuvo. [...] Juristika ir humanitariniai mokslai šiaip jau turėtų būti gana artimos, bet iš tiesų yra kaip tos sesės, kurios per kalnelį nesueina“ [12]. Ši mįslė panašiai panau-dota daugybėje straipsnių ir įvairiausiuose kontekstuose – įvedus jos fragmentą į „Google“ paiešką, gaunama daugiau kaip 400 rezultatų.

Dar viena produktyviai vartojama mįslė – „Baltos lankos, juodos avys, kas išma-no, tas jas gano. (Knygos)“ (LMD I 679/71/). Tiesa, dažniausiai pasirenkama pirmo-ji, vaizdingesnė, dalis su *lankomis* ir *avimis* – jos „Google“ paieška pateikia daugiau kaip 2000 rezultatų. Itin mėgstama taip pavadinti įvairias viktorinas ir konkursus, kartais – knygų apžvalgas; gerai žinomas ir solidžios leidyklos pavadinimas „Baltos lankos“. Nenuostabu, nes tai viena iš nedaugelio mįslių, kalbančių apie mokslą, raštą, ir tuo išsiskiriančių iš daugumos mįslių, kurioms būdinga gamtos ir agrarinė tematika. Tačiau pasitaiko ir netipiško šios mįslės pavartojimo atvejų. Tiesa, čia jau

turime reikalą su perdirbiniu – mįslės fragmentu pavadinamas straipsnis apie baltų kailių madą: „Nuo podiumo – į gatvę: juodos lankos, baltos avys“ [13]. Neretai visa mįslė arba jos fragmentas, motyvas ar perdirbinys panaudojami ir tinkle „Facebook“. Pavyzdžiui, paskyroje „Semiotika.lt“ skelbiama nuotrauka su šviečiančiu stalinės lempos gaubtu ir juodu fonu pavadinta aptariamoms mįslės užminimu: „Baltos lankos, juodos avys“ (Fb, fiksuota 2015-07-08, liepos 6 d. įrašas su vietos žyma *Druskininkai* – tuo metu ten vyko semiotikos akademinų studijų savaitė „Baltos lankos“).

Tinkle „Facebook“ mįslės (ar jų fragmentai) dažnai panaudojamos kaip nuotraukų pavadinimai. Štai keramikas rekonstruktorius publikuoja dvi koklinės krosnies nuotraukas ir pavadina jas „Vasarą molis, žiemą sesuo“, o vienas komentatorius pataiso: „brolis, ne sesuo“ (Fb, fiksuota 2015-06-19). Tradicinė mįslė apie krosnį skamba taip: „Vasarą molis, žiemą brolis.“ Įkelta nuotrauka su upės Jiesios atodanga, kurios viename krante dar matomi sniego likučiai, pavadinta mįslės fragmentu „Šonas šyla, šonas šąla...“ (Fb, 2022-03-19), plg. mįslę „Šonas šyla, šonas šąla, galva džiūsta, kojos pūsta. (Durys)“ (LMD I 239/18/). Panašus atvejis fiksuotas ir paskyroje „Čepulio fotoklajonės“: nuotrauka, kurioje matomas ant šakelės žemyn galva kabantis paukštukas, pavadinama „Kabo kabikas. (Čimčiakas)“ (Fb, fiksuota 2018-02-09), plg. mįslę „Kaba kabikas, tupi tupikas, kad kabikas nekabėtų, ir tupikas netupėtų. (Skilandis ir katinas)“ (LMD I 733/3/).

Kai kada nuotraukos pavadinime panaudojamas net ne mįslės fragmentas, o tik metaforos dalis. Tokie atvejai atpažįstami tik įgudusiai akiai ir tik dėl kartu pateikiamų nuotraukų konteksto, pavyzdžiui: „Dzūkijos kaimuose ir miškuose nutūpusi nepaprasto grožio žiema“ [14]. Galima išvelgti panašumą į mįslę: „Atleikia paukštis be sparnų, nutūpia į medį be šakų. (Sniegas)“ (LTR 784/273/). Be abejo, asociacija su mįsle gana tolima, kaip ir prie giedro dangaus su daug purių debesų nuotraukos komentaro „Debesų ganyklos“ (Fb, fiksuota 2015-10-02), plg. mįslę „Žydrijoj pievoj avinėliai ganosi, bet žolės neėda. (Dangus ir debesys)“ (LTR 4180/365/). Tai gali būti net ne užuominos apie mįsles, o bendro metaforinio mąstymo, kurio dalimis yra tapusios ir šios mįslės, atspindys.

Dar kitoks atvejis – kai straipsnių antraštėms panaudojama formali tradicinės mįslės struktūra, bet ne pati mįslė. Tokių atvejų labai dažna, jie pastebimi kone kasdien ir čia tik pora: „Naujas, liberalus, lankstus. Kas?“ [15], „Kyšių neima, dvarų draustiniuose nestato, žmonių pinigų nevagia – kas?“ [16]. Tokiu pat principu mįslių struktūra naudojama ir reklamose: pavyzdžiui, prieš metų pabaigos šventes interneto naujienų sraute nuolat pasirodanti reklama su eglutės nuotrauka: „Atveža kalėdinį džiaugsmą, o išveža vargą. Kas? SilverTree.lt – Kalėdinė eglutė tiesiai į namus! Pristatysime ir išvešime nemokamai!“ (Fb, žiūrėta 2022-11-21).

Internetinėse naujienų svetainėse straipsnių antraštėse itin dažnai vartojamas ir pats žodis „mįslė“, ypač norint suintriguoti skaitytoją, pabrėžti, jog bus rašoma

apie paslaptinius, neaiškius dalykus. Tokie atvejai aptarti ankstesniame autorės straipsnyje, parodančiame, jog galima išvelgti tendenciją žodį „mįslė“ vartoti perkeltine reikšme, o su juo susijusių temų visuma ir kontekstas dažniausiai turi gana neigiamų konotacijų, t. y. labai dažnai būna kalbama apie nelaimės, katastrofas, žmogžudystes, dingimą be žinios. Taigi galima sąlygiškai teigti, kad taip tęsiama mįslių priklausymo velnio sferai tradicija. Kai konotacijos nėra neigiamos, jos neretai būna susijusios su tradicinių mįslių „kuruojamomis“ sferomis – kiršinančia erotine, gamtos paslapčių ir Visatos sandaros (žr. Kėnsminienė 2017).

IŠVADOS

Šiuolaikinėje vartosenoje tradicinės mįslės, nors ir nedažnai, aptinkamos mokykliniuose vadovėliuose, knygėse vaikams, net profesionaliajame mene. Į tradicinę vartoseną panašiausi mįslių minimi atvejai vyksta virtualiojoje erdvėje – socialiniame tinkle „Facebook“. Senąsias mįsles linkstama pritaikyti šiandienos aktualijoms – neretai tai turi politinės satyros atspalvį. Įdomu, jog kartais žmonės, mindami tradicinę mįslę, teigia ją patys ir sukūrę; galima manyti, kad nors mįslės išstumtos iš vartosenos, jų struktūros arba pasitelkiamos metaforos glūdi už sąmoningos atminties ribų. Be abejo, daugiausia taip atsimenamos iš vaikiškų knygelių ar mokyklinių vadovėlių žinomos mįslės.

Nors mįslės neretai vartojamos pakitusia forma, išlaikoma dauguma jų funkcijų. Žinių patikrinimo ir sumanumo varžybų funkcija gyvuoja kavinių ir barų rengiamuose „protmūšių“ vakarėliuose, įvairiose radijo ir televizijos pramoginėse laidose, viktorinose, konkursuose, internete. Tradicines mįsles, jų fragmentus ar pagal jų struktūrą sukurtas naujoviškas mįsles mėgstama panaudoti kaip straipsnių antraštes, įžangas ar nuotraukų pavadinimus. Pažymėtina, kad kai kada straipsniuose mįslės cituojamos kaip neginčijami faktai (pavyzdžiui, mįslė apie kiaušinį), tautos išminties šaltiniai. Įdomus paradoksas: nors tautosakos žinios ir svarba nyksta, mįslės įgyja „rimtojo žanro“, koku visada buvo laikomos patarlės, bruožų, perima dalį jų funkcijų. Taigi mįslės kaip reiškinys tebeegzistuoja, transformuojasi ir yra vertos tyrinėtojų dėmesio.

ŠALTINIAI

- ATU – Hans-Jörg Uther. *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography 1: Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales and Realistic Tales, with an Introduction; 2: Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales; 3: Appendices, (FF Communications 284–286)*, Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004.
- BKVP 3 – Jolanta Banytė, Džeralda Kuzavinienė, Vilija Vyšniauskienė. *Pupa: lietuvių kalbos vadovėlis 3 klasei 2*, Vilnius: Alma littera, 2018.
- BLLV5 1 – Gitana Notrimaitė-Muzikevičienė, Inga Gresienė, Saulius Žukas. *Literatūra: vadovėlis 5 klasei 1*, Vilnius: Baltos lankos, 2016.

- DM – *Mįslės*, sudarytoja ir dailininkė Irena Daukšaitė, Vilnius: Žara, 2008.
- Fb – socialinis tinklas „Facebook“ (www.facebook.com).
- KnsLM – *Lietuvių mįslės*: rinktinė, sudarė ir parengė Aelita Kensminienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018.
- LinksmM – *Linksmosios mįslės*, Vilnius: Trys nykštukai, 2011.
- LLD 4 – *Lietuvių liaudies dainynas 4: Vestuvinės dainos 2*, parengė B. Kazlauskienė ir B. Stundžienė, melodijas parengė Z. Puteikienė, Vilnius: Vaga, 1988.
- LLTILV5 1 – Stepas Eitminavičius, Dangira Nefienė, Jurga Sadauskienė. *Literatūra: 5 klasė 1*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017.
- LM – *Mįslės*, sudarė Jūratė Leikaitė, [Vilnius]: Tikra knyga, 2015.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos archyve.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- MAG – *Mįslės apie gyvūnus*, Vilnius: Trys nykštukai, 2011.
- MIG – *Mįslės ir galosūkiai: daugiau nei 120 užduočių vaikams ir visai šeimai*, iš anglų kalbos vertė Rita Kaminskaitė, Vilnius: Alma littera, 2020.
- MPNjŠ 3 – Elena Marcelionienė, Vida Plentaitė. *Naujasis šaltinis: Vadovėlis III klasei 1*, Kaunas: Šviesa, 2010.
- NMM – *Mįslės ir minklės*, sudarė Česlovas Navakauskas, Kaunas: Šviesa, 2007.
- PKMIS – *Panevėžio krašto mįslės ir skaičiuotės*: knygelė vaikams, sudarė Eugenijus Urbonas, 3 leidimas, Panevėžys: Panevėžio spaustuvė, 1996.
- ŠL5 1 – Asta Gustaitienė, Živilė Meškėlienė, Vida Naudužienė, Vaiva Truskauskienė. *Literatūra: Vadovėlis 5 klasei 1*, (ser. *Atrask*), Kaunas: Šviesa, 2016.
- V – Vestuvinių dainų skyrius Lietuvių liaudies dainų kataloge.
- VM – *Vaikų mįslės*, Utena: Utenos Indra, 2017.
- ZDM – Voldemaras Zacharka. *XX a. degradavusios mįslės XXI a. (N-40)* (http://cha.lt/skaitiniai/3291-xxa_degradavusios_misles_xxia_n40).
- 100MM – *100 mįslių mažiesiems*, sudarė Vilma Leigienė, Utena: Utenos Indra, 2011.
- 15min – internetinė naujienų svetainė *15min* (<https://www.15min.lt/>).

INTERNETO ŠALTINIAI

- [1] *Mįslių kartoteka*, Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema „E. kalba“ (<https://ekalba.lt/misliu-kartoteka/>).
- [2] „Menam mįslės...“, 2021-12-23 (<https://www.facebook.com/553582764693390/videos/295499542527423>).
- [3] „...kai pritrūkstam, patys prigalvojam!“, 2021-12-23 (<https://www.facebook.com/553582764693390/videos/402648441546714>).
- [4] „Mįslės apie miško gyvūnus | Mislės vaikams | Įgarsinta“, 2020-06-06 (<https://www.youtube.com/watch?v=Rnle99nrvA0>).
- [5] „Mįslė(s)“, Teatras „Lėlė“ (<https://www.teatraslele.lt/irasas/spektakliai/misle-s/>).
- [6] „Dalai Lamai mažo berniuko užduota mįslė prajuokino visą ‘Siemens’ areną“, 2018-06-14 (<https://www.zmones.lt/naujiena/dalai-lamai-mazo-berniuko-uzduota-misle-prajuokino-visa-siemens-arena-KOBrWmDdQXD>).
- [7] „Vilkas su ožiukais, ‘Laisvę Bartui ir kt.’“, 2018-06-29 (<https://literaturairmenas.lt/publicistika/vilkas-su-ozuikais-laisve-bartui-ir-kt>).
- [8] „Pramušė sidabrą, rasi auksą“, 2013-06-14 (manosveikata.lt/lt/temos/tevai-ir-vaikai/pramusi-sidabra-rasi-auksa).
- [9] „Pramušė ledą – randi sidabrą, pramuši sidabrą – randi auksą“, 2011-04-29 (<https://www.alytausgidas.lt/naujiena/8289-pramusi-leda-randi-sidabra-pramusi-sidabra-randi-auksa/>).

- [10] „Kokius kiaušinius geriau valgyti – minkštai virtus ar kietus?“, 2016-03-25 (<https://www.lrytas.lt/skonis/mitybos-abc/2016/03/25/news/kokius-kiausinius-geriau-valgyti-minkstai-virtus-ar-kietus--770523>).
- [11] 2011-11-20, perspausdinta iš *Lietuvos žinių* (<http://www.alfa.lt/print/13042667/>).
- [12] „Rimantas Kmita: Ko mes veltui mokėmės universitetuose, arba Roberto Menassės kiaušė“, 2019-04-01 (<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/rimantas-kmita-ko-mes-veltui-mokemes-universitetuose-arba-roberto-menasses-kiaule-286-1124052>).
- [13] „Nuo podiumo – į gatvę: juodos lankos, baltos avys“, 2016-01-05 (<https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/mada/nuo-podiumo-i-gatve-juodos-lankos-baltos-avys-1032-563469>).
- [14] „Džukijos kaimuose ir miškuose nutūpusi nepaprasto grožio žiema“, 2018-02-27 (<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/zalias/dzukijos-kaimuose-ir-miskuose-nutupusi-nepaprasto-grozio-ziema-1007-932278>).
- [15] Dainius Radzevičius, „Naujas, liberalus, lankstus. Kas?“, 2016-07-02 (www.lzinios.lt/lzinios/komentarai/naujas-liberalus-lankstus-kas-/225606).
- [16] Linas Balsys, „Kyšių neima, dvarų draustiniuose nestato, žmonių pinigų nevagia – kas?“, 2016-05-24 (www.delfi.lt/news/ringas/politics/l-balsys-kysiu-neima-dvaru-draustiniuose-nestato-zmoniu-pinigu-nevagia-kas.d?id=71356824).

LITERATŪRA

- Aarne Antti 1918. *Vergleichende Rätselforschungen*, (*FF Communications* 26), Helsinki.
- Būgienė Lina 2008. „Objekto problema šiandienos tautosakos moksle ir naratyvų analizės perspektyvos“, *Tautosakos darbai* 35, p. 38–51.
- Goldstein Kenneth S. 1963. “Riddling Traditions in Northeastern Scotland”, *Journal of American Folklore* 76 (302), p. 330–336.
- Januševa Violeta, Lozanovska Nikolina 2016. “Riddles in the Macedonian Language Educational Process, in the First Cycle of the Nine-year Elementary Education in the Republic of Macedonia”, *Journal of Elementary Education* 26 (2), p. 15–27.
- Kaivola-Bregenhøj Anniki 2001. *Riddles: Perspectives on the use, function and change in a folklore genre*, Helsinki: Finnish Literature Society.
- Kaivola-Bregenhøj Anniki 2017. “Riddles and Humor”, *Folklore* 69, p. 195–210 (http://www.folklore.ee/folklore/vol69/kaivola_bregenhøj.pdf).
- Kensminienė Aelita 2005. „Kelios pastabos apie mįslių minimą“, *Tautosakos darbai* 22 (29), p. 67–85.
- Kensminienė Aelita 2010. „Erdvė lietuvių mįslėse“, *Tautosakos darbai* 40, p. 124–138.
- Kensminienė Aelita 2017. „Mįslių suvokimo raida: nuo refleksijos tradicinėse mįslėse iki termino metaforinio ‘išskydimo’ masinėse žiniasklaidos priemonėse“, *Tautosakos darbai* 54, p. 26–48.
- Kensminienė Aelita 2020. “Predominant Modes of Perception and Folk Narratives”, in: *The Storytelling Human: Lithuanian Folk Tradition Today*, edited by Lina Būgienė, translated by Karla Gruodis, Boston: Academic Studies Press, p. 3–27.
- Kmita Rimantas 2020. *Remyga: romanas*, Vilnius: Tyto alba.
- Skujytė-Razmienė Asta 2021. „Prisukamo vilkelio kronikos“, *Metai* 1, p. 153–155.
- Stundžienė Bronė 2008. „Folkloras kaip naujas kultūrinis tekstas“, *Tautosakos darbai* 35, p. 25–37.
- Елизаренкова Т., Топоров В. 1984. «О ведийской загадке типа brahmodya», in: *Паремнологические исследования*, Москва: Наука, p. 14–46.